

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

Исторический факультет

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Материалы II Международной студенческой
научно-теоретической конференции

Минск, 18 апреля 2017 г.

Минск
РИВШ
2017

УДК 378(061.3)
ББК 74.58
А43

Печатается по решению Совета исторического факультета
Белорусского государственного педагогического университета

Рекомендовано
Советом
(протокол № от 201 г.)

Редакционная коллегия:

кандидат исторических наук доцент *А. В. Касович* (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент *С. П. Шуляк*;
кандидат исторических наук доцент *А. А. Корзюк*;
кандидат исторических наук доцент *А. Ф. Великий*

Рецензенты:

доктор исторических наук профессор *Н. М. Забавский*;
доктор исторических наук профессор *А. М. Лютый*

Актуальные проблемы социально-гуманитарного зна-
А43 ния: материалы II Междунар. студ. науч.-теорет. конф.,
Минск, 18 апр. 2017 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.)
[и др.]. – Минск : РИВШ, 2017. – 430 с.
ISBN 978-985-586-021-2.

В сборнике представлены материалы исследований молодых уче-
ных республиканских, россий-ских, казахских и украинских высших
учебных заведений, учащихся учреждений общего среднего образова-
ния, посвященные актуальным проблемам исторических, педагогиче-
ских и социально-гуманитарных научных дисциплин.

Адресуется преподавателям, магистрантам и студентам вузов.

УДК 378(061.3)
ББК 74.58

ISBN 978-985-586-021-2

© Оформление. ГУО «Республиканский
институт высшей школы», 2017

КОЖНЫ ЧАЦВЁРТЫ АБО КОЖНЫ ТРЭЦІ? ДА ПЫТАННЯ АБ СТРАТАХ НАСЕЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСІ Ў ГАДЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

*А. В. Гарбачова, 3 курс, гістарычны ф-т, БДПУ, Мінск
наук. кір. – А. Ф. Вялікі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БДПУ*

*Лічым: кожны чацвёрты,
а той рахунак прыблізны,
а той рахунак няцвёрды,
а ўрон яшчэ больш вялізны.*

А. Вярцінскі

У хатынскім граніце, у творчасці беларускіх паэтаў і «Песняроў», у школьных падручніках пасля Вялікай Айчыннай вайны была ўвекавечана ісціна: загінуў кожны чацвёрты жыхар Беларусі.

Але гэта лічба ў апошнія гады падвяргаецца сумненню і пераправярцы. Розныя аўтары не толькі нашай краіны, але і за яе межамі, аналізуючы дадзеныя аб людскіх стратах Беларусі у 1941–1945гг., прыходзілі да зусім розных вынікаў. Называліся новыя лічбы – як вельмі нізкія, так і вельмі высокія: напрыклад, 750 тыс. (Ю. Туранок) або больш за 3млн. (Э. Юфе). У кожнага з даследчыкаў сваё меркаванне, але нягледзячы на гэта у нашай краіне па-ранейшаму афіцыйна прызнаецца лічба ў 2,2 млн. па даным НДК (Надзвычайная дыржаўная камісія па ўстанаўленню і расследаванню злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў), створанай у Савецкім Саюзе ў 1942 г. Праз два гады ў БССР была створана рэспубліканская камісія садзейнічання НДК. Яе ўзначаліў першы сакратар ЦК КП(б)Б, старшыня Саўнаркома БССР П. К. Панамарэнка.

Праца ішла па наступных накірунках: на месцах грамадскія камісіі збіралі звесткі аб ахвярах і разбурэннях, апытвалі сведкаў, абследавалі месцы масавых пахаванняў. Потым інфармацыя перадавалася ў раённыя і абласныя камісіі. Было ўстаноўлена, што на тэрыторыі БССР нямецка-фашысцкія захопнікі знішчылі больш за 2,2 млн. савецкіх грамадзян і ваеннапалонных, разбурылі і спалілі 209 гарадоў і гарадскіх пасёлкаў, 9200 вёсак. Матэрыяльны ўрон рэспубліцы камісія ацаніла ў суму 75 млн. руб. (у цэнах на 1941 г.).

Разам з тым, паўстае пытанне, наколькі сапраўдна гэта лічба (2,2 млн) і якую метадыку выкарыстоўвалі члены НДК, калі длілі страты насельніцтва рэспублікі. Як вядома, адразу пасля заканчэння вайны І. В. Сталін заявіў, што агульныя страты Савецкага Саюзу на фронце і на акупаванай тэрыторыі склалі 7 млн. Я падтрымліваю кропку гледжання тых гісторыкаў якія лічаць, што па ўказанню П. Панамарэнкі, альбо кіраўнікоў больш высокага рангу лічба ў 2,2 млн. загінуўшых на тэрыторыі БССР была падагнана пад выніковую лічбу, агучаную І. Сталіным. Таму ёсць выразныя высновы сцвярджаюць, што даныя НДК былі заніжаны.

У сваёй працы я паспрабавала прасачыць наколькі дадзеныя НДК адпавядаюць рэальнасці на прыкладзе Мінскай вобласці. 13 жніўня 1944 г. абласная камісія склала акт, у якім апісаны знойдзеныя месцы масавага пахавання савецкіх мёрных грамадзян і ваеннапалонных. Гэта – магілы ваеннапалонных вязняў «Шталага № 352» (80 тыс. чалавек), пахаванні бліз вёскі Трасцянец ва ўрочышчы Благаўшчына (да 150 тыс.), бліз хутара Петрашкевічы (да 25 тыс.), ва ўрочышча Ўручча (больш за 30 тыс.), бліз пасёлка Дрозды (каля 10 тыс.), а таксама агульныя магілы на Мінскіх яўрэйскіх магілках у Тучынцы, на Кальварыйскіх магілках, у сталічным парку культуры і адпачынку і іншых месцах. Асобна было ўзгадана аб яме-пячы ў Трасцянец, аднак дакладнай ацэнкі, колькі тут было знішчана людзей фашыстамі камісія не дала. Пасля складання прыведзеных лічбаў быў зроблены вывад, што ў Мінску і яго наваколіцях было знішчана каля 300 тыс. савецкіх грамадзян і ваеннапалонных. Аднак камісія не змала падлічыць, колькі ўсяго людзей было спалена ў крэмацыйных печах. Таксама не было дакладна падлічана колькасць астанкаў, пахаваных у брацкіх магілах, бо дакладных раскопак і эксгумацыі не праводзілася, ўсё запісвалася прыблізна. Гэта дае магчымасць меркаваць што 300 тыс. гэта яшчэ не апошняя лічба. Аднак у справядзачы, якая была надрукавана асобнай брашурай 19 верасня 1944 г. Дзяржаўлітвыдам СССР, дадзеных аб спаленых у крэмацыйных печах не было.

Агульная колькасць загінуўшых у канцлагеры Малы Трасцянец у розных крыніцах вагаецца ад 206,5 тыс. да 546 тыс. чалавек. Паколькі Мінская абласная камісія ў 1944 г. уключыла ў выніковую справадачу каля 150 тыс. ахвяр, пахаваных бліз вёскі Трасцянец, тады да дадзеных НДК трэба дадаць яшчэ ад 50 да 390 тыс. загінуўшых і неўлічаных вязней канцлагера. Таксама, неабходна ўлічыць і тое, што ў 1944–1945гг. не былі дакладна вядомыя ўсе злачынствы гітлераўцаў у Беларусі.

Калі НДК умысна ці няўмысна паменшыла агульную колькасць ахвяр сярод мірнага насельніцтва па кожнай з дванаццаці абласцей БССР у сярэднім на 40–50 тыс. (што мы ўбачылі на прыкладзе Мінскай вобласці), то да выніковай лічбы 1 409 225 трэба дадаць яшчэ каля 500–600 тыс. загінуўшых.

Аднак крытыкуючы НДК у памылках пры разліках, трэба памятаць і ўлічваць, як было адзначана вышэй, што ў 1944–1945гг. не былі дакладна вядомы ўсе злачынствы акупантаў у Беларусі. Неабходна звярнуць увагу і на тое, што граніцы і абласное дзяленне БССР с 1939 па 1944 г. неаднаразова змяняліся. На 1 студзеня 1941г. агульная плошча рэспублікі складала 225,7 тыс. кв. км, а насельніцтва – 10 454 900 чалавек. Абласцей было дзевяць, уключаючы Беластоцкую, Вілейскую. У 1944 г. 17 раёнаў Беластоцкай і тры раёны Брэсцкай абласцей адыйшлі, і адапаведнасці з новай савецка-польскай граніцай, да Польшчы. Трэба звярнуць увагу, што колькасць ахвяр нямецка-фашысцкага генацыду ў гэтых раёнах ніколі не ўключалася ў агульныя страты насельніцтва БССР. Былі створаны новыя вобласці – Бабруйская, Гродзенская і Полацкая. Вілейская была перайменавана ў Маладзечэнскую, а частка яе тэрыторыі перадаана Полацкай вобласці.

Для дакладнага падліку загінуўшых, таксама неабходна памятаць і аб натуральных стратах насельніцтва (ад хвароб, старасці, надзвычайных выпадкаў і іншых прычын) за гады акупацыі. Таксама належыць узгадаць аб зняволеных у савецкіх турмах на тэрыторыі БССР. Частка з іх пры хаатычным адступленні летам 1941 г. была расстраляна. Сукупнасць гэтых фактараў надзвычай ускладняюць падлікі. Неабходны дакладны і ўважлівы крыніцзнаўчы аналіз усіх афіцыйных звестак, у першую чаргу паведамленняў НДК па раёнах і абласцях, параўнанне іх з дадзенымі іншых крыніц.

Па разліках знакамітага беларускага дэмографа доктара эканамічных навук Андрэя Ракава, выкананага яшчэ ў 1960-х гадах, напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны ў БССР (у сучасных межах Рэспублікі Беларусь) пражывала 9,2 млн. чалавек. У 1945 г. насельніцтва рэспублікі налічвала 6 264 800 чалавек. Такім чынам, з улікам соцен тысяч беларусаў, якія служылі ў арміі, не вярнуліся з эвакуацыя і нямецкага палону, у рэспубліцы не даставала амаль 3 млн. жыхароў. Гэта лічба красамоўна сведчыць і даказвае, што вайна і акупацыя мелі катастрофічныя вынікі для насельніцтва БССР.

Аднак, колькі гісторыкаў, столькі і меркаванняў і думак, што трэба ўлічваць а што не. Аднак, у любым выпадку трэба вітаць, што пасля дзесяцігодззяў замоўчвання праблема людскіх страт Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны стала аб'ектам навуковых дыскусій.

Літаратура

1. *Літвін, А. М.* Акупацыя Беларусі (1941–1944): пытанні супраціву і калабарашы / А. М. Літвін. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2000. – 287 с.
2. *Наццискае палітыка генацыда і «выжэннай зямлі» у Беларусі (1941–1944)* / под ред. В. Е. Лобанок [и др.]. – Мінск : Беларусь, 1984. – 271 с.
3. *Саковіч, В.* Под знаком беды: оккупация / В. Саковіч // Беларуская думка. – 2005. – № 3. – С. 116–123.
4. *Трунок, Ю. Б.* Беларусь под немецкой оккупацией / Ю. Б. Трунок. – Мінск : Беларусь, 1993. – 236 с.

ДЗЕЙНАСЦЬ МІНІСТЭРСТВА БЕЛАРУСКІХ СПРАЎ ЛІТВЫ Ў ГРОДНА Ў 1919 Г.

*М.А. Гардзейчык, 11 «Б» клас, Гімназія № 9 імя Ф. П. Кірычэнка, Гродна
наук. кір. – М. В. Горная, настаўнік гісторыі, Гімназія № 9 імя Ф. П. Кірычэнка*

Адной з малавядомых старонак гісторыі Беларусі навейшага часу з'яўляецца дзейнасць Міністэрства беларускіх спраў пры літоўскім урадзе ў 1918–1924 гг. У беларуская гістарычнай